

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

<http://dx.doi.org/10.22067/pg.2021.68297.1014>

پژوهشی

تبیین مولفه‌های علایق ژئوپلیتیکی و میزان تاثیر آن در روابط خارجی کشورها^۱

اسماعیل علمدار(دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. نویسنده مسئول)

s.alamdar@modares.ac.ir

محمد رضا حافظ‌نیا(استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران)

hafezn_m@modares.ac.ir

زهرا احمدی‌پور(استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران)

ahmadyz@modares.ac.ir

سیروس احمدی نوحدانی(استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران)

sahmadi@modares.ac.ir

چکیده

یکی از مهم‌ترین و در عین حال نظام‌مندترین ارتباطات در عصر کنونی ارتباط کشورها در حوزه خارجی است. این ارتباط به اندازه و میزانی در جهان کنونی اهمیت دارد که طرح ریزی و اجرای سیاست و روابط خارجی مبتنی بر منافع ملی جزو مهم‌ترین وظایف دولت‌ها به شمار می‌رود. در همین راستا یکی از مفاهیم اساسی دانش ژئوپلیتیک، مفهوم علایق ژئوپلیتیک است که در ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل جایگاه ویژه‌ای را دارد. علایق ژئوپلیتیک جزء لاینفک منافع ملی هر دولت سرزمینی قلمداد می‌شود. لذا با شناسایی مولفه‌های تاثیرگذار این مفهوم و میزان اثرگذاری آنها می‌توان روابط خارجی بین کشورها را دقیقتر تجزیه و تحلیل کرد. این پژوهش از نظر ماهیت و روش توصیفی و از نظر هدف، کاربردی است. جمع آوری داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. روایی پرسشنامه را با CVR و پایایی آن را براساس آلفای کرونباخ و تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آزمون T-Test و برای اولویت‌بندی مولفه‌ها از آزمون فریدمن نیز بهره گرفته شده است. به منظور بررسی دقیق علایق ژئوپلیتیک کشورها در روابط خارجی، این علایق در ۸ مولفه‌ی: سیاسی، جغرافیایی، ژئواکونومیکی، ژئوکالچری، ژئواستراتژیکی، اکولوژیکی، فضای مجازی و علمی- تکنولوژیکی تقسیم بندی شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد بررسی متغیرهای مولفه‌های علائق ژئوپلیتیکی در روابط خارجی با کشورها موید آن است که از دیدگاه پاسخگویان کلیه متغیرها با کسب میانگین نمرات بیش از ۳ دارای مطلوبیت می‌باشند. همچنین در آزمون فرضیه متغیرهای مولفه‌های هشتگانه تایید شدند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مولفه‌های جغرافیایی در رتبه اول و مولفه‌های علمی- تکنولوژیکی و ژئواکونومیکی در رتبه‌های بعدی جای دارند. از سویی دیگر مولفه‌های ژئوکالچری و

^۱ این مقاله مستخرج از رساله دکتری در رشته جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس تهران می باشد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۷

اکولوژیکی در رتبه‌های آخر قرار دارند. این مساله حاکی از آن است که ارزش و عوامل جغرافیایی و سرزمینی در صدر علائق کشورها در روابط خارجی می‌باشد.

واژگان کلیدی: علائق ژئوپلیتیک، روابط خارجی، کشور، منافع ملی، جغرافیا

مقدمه

هر یک از رشته‌های علمی وجودی واقعی را در عالم خلقت به عنوان موضوع و مبنای فلسفی خود مورد مطالعه و تحقیق قرار داده و شناخت‌های حاصله و دانش کشف شده و فزاینده را در قالب حقایق، قوانین و نظریه‌های علمی به بطور پیوسته مدون نموده و سازمان می‌دهد و بدین ترتیب قلمرو شناختی و ادبیات علمی خود را گسترش می‌بخشد (Hafeznia, 2015: 27). دانش ژئوپلیتیک هم از این قاعده مستثنی نیست و بعنوان علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر تعریف می‌شود (Hafeznia, 2017: 48) در واقع ژئوپلیتیک بر آن بخش از دانش جغرافیا تاکید می‌کند که با قدرت و سیاست پیوند می‌خورد و به روایتی جوهر ژئوپلیتیک را قدرت تشکیل می‌دهد (Bazgard and Others, 2019:477). نقطه مشترک دو علم روابط بین‌الملل و ژئوپلیتیک نیز در همین عنصر مشترک قدرت می‌باشد که در دانش علوم سیاسی و جغرافیای سیاسی هر دو جایگاه ویژه‌ای دارد. موضوع اصلی ژئوپلیتیک بررسی و مطالعه روابط و پیوندهای فرامرزی میان واحدهای سیاسی در مقیاس‌های محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی است و از این حیث شباهت و نزدیکی بسیاری با موضوعات مورد مطالعه در دانش روابط بین‌الملل به ویژه در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی دارد (Mir Haidar & Hamidi Nia, 2006: 36). همچنین در ادبیات روابط بین‌الملل متغیر ژئوپلیتیک از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده‌ی سطح روابط بین کشورها می‌باشد. این متغیر از عناصری برخوردار است که هر کشور را ناگزیر به اتخاذ کنش و استراتژی‌های خاصی در روابط خارجی می‌کند (Abbasi, 2012: 183).

در سویی دیگر «سیاست خارجی» عبارت است جهتی را که یک دولت بر می‌گزیند و در آن از خود تحرک نشان می‌دهد و نیز شیوه نگرش دولت را نسبت به جامعه بین‌المللی، می‌گویند (Qawam, 2005: 122). در مجموع، سیاست خارجی استراتژی و اهداف یک کشور در واکنش به مسائل بین‌المللی را شامل می‌شود (Afzali & kiani, 2013: 106).

هدف سیاست خارجی دستیابی به اهداف ملی مورد تعقیب در نظام جهانی و ابزارهای نیل به آنها است. از آنجا که تعقیب منافع و اهداف ملی در نظام جهانی متضمن ایجاد ارتباط و تعامل با دیگر کشورها است، سیاست خارجی تعیین‌کننده شیوه تعامل واحدهای سیاسی با همدیگر است (Crabb and Others, 2000: 65). با شکل

گیری معاهده وستفاليا در سال ۱۶۴۸ میلادی، جامعه بین الملل شاهد افزایش فزاینده دولت-ملتها^۲ بود. گسترش دولت □ ملت بویژه پس از تاسیس سازمان ملل متحد و توسعه روند استعمار زدایی و تبدیل کشورهای استعماری به دولت‌های مستقل انگیزه بیشتری برای ایجاد روابط خارجی بین دولت‌ها ایجاد کرد که زمینه ساز شکل گیری این نوع روابط بود (Bojang, 2018: 2).

بر اساس آنچه بیان شد، ژئوپلیتیک، روابط بین الملل، سیاست و روابط خارجی روابط وثیقی بایکدیگر دارند و دانش ژئوپلیتیک می‌تواند به مثابه قطب‌نمایی برای تنظیم روابط خارجی دوجانبه و چندجانبه کشورها نقش ایفا کند و سیاست‌های خارجی آنان را جهت دهد. چراکه امروزه در نظام بین الملل همه کشورها برای حیات و افزایش قدرت ژئوپلیتیکی نیازمند روابط خارجی با سایر کشورها در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشند. افزود سیاست خارجی هر کشور متأثر از اهداف و آرمان‌های آن سیستم حکومتی در ابعاد کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت می‌باشد و از آنجایی که منافع ملی، مهم‌ترین اولویت در تدوین راهبرد سیاست خارجی است؛ از این رو شناسایی متغیرهایی که نقش کلیدی در منافع ملی کشورها دارد؛ حیاتی به نظر می‌رسد. در این راستا یکی از مفاهیم اصلی که رخ‌نمایی می‌کند مفهوم علائق ژئوپلیتیکی است که به مثابه عامل قدرت و یا فرصت، با تمام یا بخشی از خصیصه‌های طبیعی و انسانی کشور تجانس و همگونی دارند و یا مواردی هستند که تامین کننده احتیاجات کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، تجاری، ارتباطی، فرهنگی، اجتماعی، دینی، علمی، تکنولوژیکی، نظامی، امنیتی، حیثیتی یا زیست محیطی می‌باشند و کشور به آنها دلبستگی و علاقه دارد (Hafeznia, 2017: 196). علائق ژئوپلیتیکی زیر مجموعه منافع ملی هر کشور محسوب می‌شود و در جهت تامین منافع کشورها عمل می‌کنند و کشورهای مختلف از این طریق می‌توانند در جهت تقویت وزن ژئوپلیتیکی خود تلاش نمایند. همچنین ضرورت دارد جهت حداکثر بهره برداری از علائق ژئوپلیتیکی، استراتژی ژئوپلیتیکی مشخصی را در پیش گرفت تا با کمترین چالش با رقبا در ارتباط با علائق ژئوپلیتیک بسیط و غیر قابل تقسیم، بتوان بیشترین سهم را از آن در جهت منابع ملی به دست آورد. از سوی دیگر علائق ژئوپلیتیکی تصویری و غیر واقعی، بستر و زمینه لازم را جهت به انزوا کشیدن سیستم سیاسی فراهم می‌نمایند. کشورهایی که منابع خود را در جهت علائق ژئوپلیتیکی غیر واقعی هزینه نمایند بستر سازی ضعف و انزوای خود را در بین سیستم پویایی سیاسی فراهم نموده و درجه آنتروپی خود را افزایش می‌دهند (Hafeznia & Romina, 2017: 232). لذا شناسایی مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک و اولویت بندی میزان اهمیت آنها می‌تواند در روابط خارجی دوجانبه و چند جانبه کشورها نقش بسزایی ایفا کند. این پژوهش سعی دارد به بررسی و واکاوی مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک تاثیرگذار در روابط خارجی و رتبه بندی آنها براساس آزمون فریدمن پردازد.

روش و اعتبار پژوهش

² Nation State

این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. گردآوری اطلاعات به ابتدا به روش کتابخانه‌ای و استفاده از منابع مختلف از جمله کتب، مجلات و فصلنامه‌ها، اسناد و متون رسمی، شبکه جهانی اینترنت و جستجو در بانک‌های اطلاعاتی مرتبط با موضوع می‌باشد. سپس برای تحلیل دقیق‌تر از مطالعات میدانی در جامعه خبرگان کمک گرفته و با توجه به روش میدانی و ابزار پرسش‌نامه از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی بر حسب نیاز استفاده شده است. در این راستا با توجه به نامحدود بودن جامعه آماری، ۱۳۰ پرسشنامه در قالب طیف لیکرت برای اساتید و متخصصین جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل ارسال گردید. این کار از طریق پرسشنامه آنلاین (سامانه معتبر پرس‌لاین) به ایمیل دانشگاهی آنها ارسال شد. این متخصصین جغرافیای سیاسی و روابط بین‌الملل از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران، شهید بهشتی، خوارزمی، و فردوسی مشهد و دانشجویان مقطع دکتری این دانشگاه‌ها انتخاب شده‌اند. ضمناً تعدادی از آنها جزو انجمن ژئوپلیتیک ایران، انجمن علوم سیاسی ایران بوده‌اند. ایمیل آنها از طریق انجمن‌های علمی و وبگاه دانشگاه‌ها در دسترس پژوهشگر قرار گرفت. در نهایت تعداد ۱۰۷ پرسشنامه به صورت کامل پاسخ داده شد و جمع‌آوری گردید. در این تحقیق به منظور بررسی روایی محتوایی آزمون از شاخص نسبت روایی محتوایی^۳ استفاده شده است.

در این تحقیق پایایی ابزار گردآوری داده‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت. که براساس نتایج جدول شماره (۲) ضریب آلفای کرونباخ علائق ژئوپلیتیکی برابر با ۰/۹۳۶ است که با توجه به بیشتر بودن این مقدار از ۰/۷ می‌توان نتیجه گرفت که شاخص‌های علائق ژئوپلیتیکی کشورها دارای پایایی مناسبی می‌باشند.

در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها با آزمون فرضیات مرتبط با متغیرها و مولفه‌ها و نیز تعیین سطح معناداری آنها از آزمون T-Test استفاده شده است. در پایان جهت بررسی و رتبه‌بندی دقیق‌تر ابعاد هشتگانه مولفه‌های علایق ژئوپلیتیک از آزمون رتبه‌بندی فریدمن نیز استفاده شده است.

چارچوب مفهومی - نظری پژوهش

ژئوپلیتیک

از جمله مفاهیمی که از زمان پیدایش آن تاکنون، پیوسته بر سر ماهیتش اختلاف نظر بوده است مفهوم ژئوپلیتیک است. ژئوپلیتیک مطالعه روابط و منازعات بین‌الملل از لحاظ جغرافیایی است. به عبارتی، تاثیر عوامل جغرافیای نظیر، موقعیت، فاصله و توزیع منابع طبیعی و انسانی بر روابط بین‌المللی را موضوع ژئوپلیتیک تشکیل می‌دهد (Braden & Shelley, 2000: 5). اصولاً ژئوپلیتیک به دنبال بررسی این موضوع است که چگونه

³ CVR

فاکتورهای جغرافیایی، از جمله سرزمین، جمعیت، موقعیت استراتژیک، منابع طبیعی و غیره بر روابط بین کشورها و تلاش آنان برای کسب قدرت و استیلا بر دیگران موثر است (Bellamy, 2006: 1). امروزه ژئوپلیتیک سنتی را ابزار جنگ تلقی می‌کنند، لیکن بر خلاف ژئوپلیتیک سنتی، ژئوپلیتیک جدید که مطالعه کاربردی رابطه فضای جغرافیایی با سیاست را ممکن می‌سازد، برای توسعه همکاری‌های بین‌المللی و صلح می‌تواند به خدمت درآید (Hafeznia and other, 2007: 85). حافظ‌نیا در یک تعریفی دیگر، ژئوپلیتیک را علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر را می‌داند (Hafeznia, 2006: 37). ژئوپلیتیک تصویر کلان را ارائه داده و روش ارتباط تحولات محلی و منطقه‌ای با سیستم و نظام جهانی به عنوان یک کل را پیشنهاد می‌دهد (Ó Tuathail and others, 2011: 22). براساس برداشت‌های مختلفی که از ژئوپلیتیک وجود دارد، می‌توان از این رشته به عنوان «دانش روابط قدرت» نام برد براین اساس روابط دولت‌ها و کشورها در نظام بین‌الملل تابع میزان قدرت آنها در ساختار جهانی است (Etaat and other, 2018: 43). بر همین راستا روابط ژئوپلیتیکی روابطی هستند که بین کشورها و دولت‌ها و بازیگران سیاسی برپایه ی ترکیب عناصر سیاست، جغرافیا و قدرت برقرار می‌شوند. در شکل‌گیری هر گونه رابطه بین بازیگران، عنصر سیاست در قالب بازیگر سیاسی یا اراده‌ای که به ماهیت رابطه شکل می‌دهد و نیز اقدامات و کنش‌هایی که توسط بازیگر انجام می‌شود پدیدار می‌گردد (Hafeznia, 2017: 492). یکی از مفهومی‌های زیرمجموعه ژئوپلیتیک علایق ژئوپلیتیکی می‌باشد که در ادامه به مفهوم شناسی این مهم پرداخته شده است.

علایق ژئوپلیتیک

یکی از مفاهیم اساسی در علم ژئوپلیتیک تعلق ژئوپلیتیکی⁴ می‌باشد؛ که عبارت است از مکمل‌های فضایی و جغرافیایی مفروض در ماورای مرزها که به لحاظ ساختاری از تجانس برخوردار بوده و به لحاظ کارکردی تامين کننده نیازها و کاستی‌های یک کشور محسوب گردد. تعلق ژئوپلیتیکی به نوعی زیربنای علایق و منافع ملی کشورها را تشکیل می‌دهد (Hafeznia, 2006: 120). به عبارتی دیگر علایق ژئوپلیتیکی، علایق سیاسی است که در آن رابطه بین جغرافیا و مسائل سیاسی یک عامل تعیین کننده است. علایق ژئوپلیتیک را می‌توان در حوزه‌های متنوعی از قبیل: سیاست خارجی، سیاست تجاری، سیاست اقتصادی، سیاست نظامی - دفاعی، راهبرد امنیتی شناسایی کرد: علایق ژئوپلیتیک را به عنوان زیرمجموعه‌ای از منافع ملی می‌توان قلمداد کرد (Puheloinen, 1999: 13). در حیطه مفهوم علایق ژئوپلیتیک فهرست گسترده‌ای از مکمل‌های فضایی/جغرافیایی را می‌توان تنظیم نمود که برای نمونه به موارد زیر اشاره می‌شود: یک گروه اقلیت هم‌کیش یا هم‌زبان و هم‌فرهنگ در کشور دیگر؛ یک فضای جغرافیایی مرتفع و مسلط بر کشور (بلندی‌های جولان - قفقاز - کشمیر)؛ سرچشمه‌های رودخانه‌ها (دجله و فرات، هیرمند)؛ مسیر حرکت بادهای باران‌زا؛ یک جزیره (کریمه)،

⁴ Geopolitical Interests

مسیر تامین واردات کشور؛ شبکه‌های ارتباطی و مخابراتی اینترنتی و حمل و نقلی؛ مراکز فروش کالاها و خدمات (بازارهای نفتی)؛ خروج قدرت‌های مداخله‌گر از پیرامون کشور (خلیج فارس) و ... (Hafeznia, 2017: 197).

روابط خارجی

اقداماتی که حکومت‌ها برای عملی ساخت برخی سمت‌گیری‌ها، اجرای نقش‌ها یا دستیابی به هدف‌ها و دفاع از آن‌ها در برابر دیگران انجام می‌دهند، اعمال و روابط خارجی می‌گویند (Tabatabaei & Joibari, 2015: 38). بنابراین انواع مناسبات و تعامل‌های فراتر از مرزهای یک کشور در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و علمی، پیوندها و تعاملات فاقد طرح‌ها یا برنامه‌های راهنما، روابط خارجی فاقد سازماندهی راهبردی، مناسبات فرامرزی فاقد زیربنای مبتنی بر قدرت و برنامه ریزی بلند مدت، تعاملات خارجی فاقد فهم مدون و پیش‌بینی از حساسیتهای مبتنی بر سود و زیان، مناسبات خارجی منفعلانه و تاثیر پذیرانه و مبتنی بر لحظه و زمان خاص و انواع مناسبات فرامرزی فاقد خزانه‌های فکری طرح ریزی یا گروه محققان تصمیم ساز، همگی در حوزه روابط خارجی قرار می‌گیرند (Khalili, 2008: 73). کشورها تحت تاثیر انگیزه‌ها، نیروها، اهداف و منافع در حالت همکاری⁵، رقابت⁶ و تعارض⁷ با یکدیگر به سر می‌برند (Sadeghi and Others, 2016: 121). بر همین اساس، می‌توان طیفی از متغیرهای الگویی روابط خارجی دوجانبه را در هر یک از حوزه‌های موضوعی (امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی) به طور خاص و به طور کل در روابط کلان از همکاری تا تعارض مورد توجه قرار داد. از این رو با بهره‌گیری از تقسیم‌بندی‌هاگس و مورگان⁸ مناسبات کشورها (هم در حوزه‌های موضوعی و به هم به طور کلان) را این گونه شناسایی می‌کنند: (Hughes & Morgan, 2007: 658). مناسبات همکاری جویانه - مناسبات غیر همکاری جویانه - مناسبات رقابتی - مناسبات هم‌آورد جویانه بی‌آزار - مناسبات هم‌آوردی جویانه نابکارانه (Takhshid and Others, 2011: 154).

مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک

علائق ژئوپلیتیک همانند مفهوم ژئوپلیتیک سه عنصر جدایی‌ناپذیر جغرافیا، سیاست و قدرت را با خود به همراه دارد. تبیین نقش علائق ژئوپلیتیک در روابط خارجی نیازمند شناخت مولفه‌های هشت‌گانه آن می‌باشد. که در شکل شماره یک به این مولفه‌های اشاره شده است. در معرفی این مولفه‌ها سعی شده است در چارچوب جغرافیا، و سیاست تنها معطوف نشده و به مولفه‌های ژئواکونومیکی، علمی - تکنولوژیکی، ژئوکالچری، ژئواستراتژی،

⁵ Cooperation

⁶ Competition

⁷ Conflict

⁸ Hughes

اکولوژیکی و فضای مجازی و رسانه‌ای هم پرداخته شود؛ تا بتوان الگوی جهان شمولی را برای علایق ژئوپلیتیک ترسیم کرد.

شکل شماره ۱: ابعاد هشت گانه علایق ژئوپلیتیک ترسیم از نگارنده.

در مولفه جغرافیایی به فضای جغرافیای بعنوان بعد افقی هر کشور و نقش کلیدی آن در سیاست‌ها و راهبردهای کلان یک کشور در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی نگریسته می‌شود. ژان گاتمن به نقش کلیدی فاکتور جغرافیایی در روابط بین‌الملل اذعان کرده است و معتقد است از زمانی که سازمان بین‌المللی شروع به کار کردند؛ نقش جغرافیا به عنوان یک عامل پر قدرت در این عرصه پر رنگ‌تر شده است (Gottmann, 1951, 164). همچنین نقش جغرافیا در روابط خارجی و سیاست خارجی غیر قابل انکار است (Spykman, 1938, 33). در بعد مولفه سیاست، می‌توان گفت سیاست در معنای عام هرگونه راهبرد و روش و مشی برای اداره یا بهتر کردن هر امری از امور، (چه شخصی چه اجتماعی) است؛ و در اصطلاح اموری است که مربوط به دولت و مدیریت و تعیین شکل و مقاصد و چگونگی فعالیت دولت باشد. که برای نگهداری یا بدست آوردن قدرت و یا کاربست قدرت در جهت هدف‌ها و درخواست‌های گوناگون از سطوح محلی تا بین‌المللی است (Bashirieh, 2003: 29). این مقوله با جغرافیا رابطه بسیار نزدیکی دارد و از زمان معاهده وستفاليا و تشکیل کشور (با سه عنصر، سرزمین، ملت، حکومت) ارتباط بیشتری پیدا کرده است. در رابطه با مولفه علمی-تکنولوژیکی می‌توان اذعان کرد که امروزه تأثیر فراگیری علم و دانش و به کارگیری یافته‌های علمی در زندگی بر همگان آشکار است و کشورهای مختلف جهان به این نتیجه رسیده‌اند که برای توسعه جامعه خود باید نگاه علمی به بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و... داشته باشند تا بتوانند هماهنگ با پیشرفت‌های علمی و

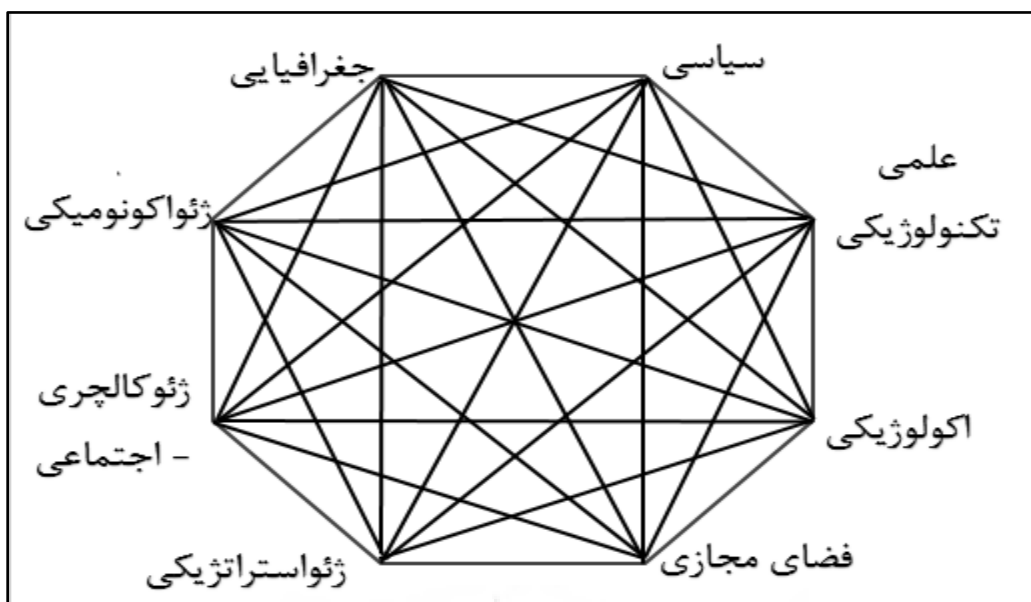
تکنولوژیکی جامعه را به مسیر توسعه و ترقی راهنمایی کنند. همان طور که الوین تافلر در نیمه دوم قرن بیستم در قالب یک نظریه به این مهم اشاره کرده است. او با انتشار کتاب «موج سوم» به نقش علم و تکنولوژی در پیشرفت جوامع اشاره داشت و دوره‌های پیشرفت کشورهای توسعه یافته را در سه موج انقلاب در کشاورزی، انقلاب صنعتی و انقلاب اطلاعاتی و علمی - تکنولوژیکی توصیف می‌کند (Toffler, 1980: 13). همچنین علوم و فناوری در روابط خارجی تاثیر ویژه‌ای دارد (Weiss, 2005: 303). ضمن این که نقش مهم و پر قدرت علم و فناوری در روابط بین دولت‌ها، تغییر توازن قدرت بین دولت ملی و گروه‌بندی‌های منطقه‌ای و جهانی دولت‌ها نمی‌توان انکار کرد (Krige & Barth, 2006: 17). مولفه ژئواستراتژی بیان گر نقش عوامل محیط جغرافیایی را در تدوین استراتژی‌ها به طور اعم و استراتژی‌های نظامی به طور اخص مطالعه می‌کند (Ezzati, 2017: 19). اهداف ژئواستراتژیک منعکس کننده اولویت‌های اساسی کشورها می‌باشد. که با کمک این اهداف، سیاست خارجی خود را جهت می‌دهند و سایر استراتژی‌های کشور را در حوزه روابط خارجی با آن تنظیم می‌کنند (Goodman, 2006: 173). مولفه‌های ژئوکالچری یا ژئوپلیتیک فرهنگی، فرایند پیچیده‌ای از تعاملات قدرت، فرهنگ و محیط جغرافیایی است که طی آن فرهنگ همچون سایر پدیده‌های نظام اجتماعی همواره در حال شکل گیری، تکامل، آمیزش و جابه جایی در جریان زمان و در بستر محیط جغرافیایی کره زمین است (Akhavan Kazemi & Azizi, 2010: 75). به عبارتی دیگر ژئوکالچر ترکیبی از فرایندهای مکانی - فضایی قدرت فرهنگی میان بازیگران متنوع و بی شماری است که در لایه‌های مختلف اجتماعی و در عرصه‌ی محیط یکپارچه‌ی زمین به نقش آفرینی پرداخته و در تعامل دائمی با یکدیگر به سر می‌برند (Haydari, 2005: 94). در تبیین مولفه فضای مجازی و رسانه‌ای می‌توان اذعان کرد فرایند جهانی شدن و در پی آن رسانه‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی و نفوذ ماهواره‌ها و رسانه‌های ارتباط جمعی بویژه اینترنت به تدریج گرایش‌ها، رفتارهای سیاسی و کنش‌های اجتماعی را در جوامع بوجود آورد. امروزه فضای مجازی به کانون اصلی و کانون توجه روابط بین‌الملل تبدیل شده است و اکثر قدرت‌های جهانی اکنون با اتخاذ استراتژی‌های سایبری معین پیگیر این اهداف استراتژیک و منافع ملی خود هستند و موضوعات سایبری را در سیاست‌های خارجی خود متبلور ساخته‌اند (Barrinha & Renard, 2017: 10). مولفه اکولوژیکی مبین این مساله است که گسترش اقتصاد جهانی و مصرف‌گرایی فوق العاده جوامع بشری همواره با عدم توازن در تولید، توزیع و مصرف منابع اقتصادی از سوئی، و توسعه و رشد جمعیت همراه با الگوی پخش نامتعادل، سبک زندگی متحول و شیوه‌های ناصحیح تعامل انسان با فضای جغرافیایی سبب گردیده است که زیستگاه ابناء بشر در سطوح جهانی، منطق‌ای، ملی و محلی دستخوش مخاطرات بگردد. کمبود منابع زیستی یا محروم سازی انسان‌ها از زیستن در مکان مورد علاقه آنها، رقابت و کنش متقابل را بین گروه‌های انسانی و بازیگران سیاسی در سطوح فروملی، ملی و فراملی در پی داشته است (Hafeznia, 2017: 135).

یافته‌های پژوهش

یکی از عرصه‌های مهم سیاست خارجی هر کشور چگونگی روابط با سایر کشورهاست. رسیدن به اهداف و منافع ملی برای کشورها با شعار و تکیه بر تفکر انتزاعی و بعضاً بدون پشتوانه فکری و یا از روی احساسات موقتی و گذرا، هرگز عملی نخواهد شد (Afsharian & Athari, 2016: 123). از آن جایی که ژئوپلیتیک را می‌توان به عنوان منبع تغذیه کننده سیاست خارجی قلمداد کرد (Zibakalam & Ghoadarzi, 2013:172). شناخت محیط خارجی و مورد ملاحظه قرار دادن نقش رقبا در آن محیط و هم چنین تعیین قابلیت‌ها و اولویت بندی علایق و منافع مهم‌ترین اقدام جهت تدوین و انتخاب راهبرد بهینه می‌باشد (Hafeznia and Others, 2013: 98). از آنجایی که مفهوم علایق ژئوپلیتیک دارای شاخص‌های و متغیرهای عملیاتی گسترده‌ای در حوزه‌های مختلف می‌باشد برای تبیین دقیق‌تر این مساله پژوهش این مهم را به هشت مولفه تقسیم بندی کرده‌ایم. لذا در این پژوهش برای فهم و بررسی دقیق‌تر ابتدا مولفه‌های هشتگانه علایق ژئوپلیتیک شاخص سازی و تعریف عملیاتی شده‌اند و سپس در بخش یافته‌های میدانی، نقش متغیرهای هشتگانه علایق ژئوپلیتیک در روابط خارجی کشورها مورد بررسی قرار گیرد.

در شکل شماره ۲ به رابطه متقابل این هشت بعد هم اشاره شده است که هر یک از مولفه‌ها می‌تواند در مولفه دیگر تاثیرگذاری و تاثیرپذیری داشته باشد. به عبارتی دیگر همه این مولفه‌های هشتگانه علایق ژئوپلیتیک در روابط خارجی کشورها با یکدیگر روابط متقابل دارند و هر گروه از متغیرها تاثیرات دو جانبه یا چند جانبه‌ای را بر سایر متغیرها گذاشته و در مقابل از آنها تاثیر می‌پذیرند. به بیانی دیگر این ابعاد هشتگانه علایق ژئوپلیتیک در عین حال که ممکن است به صورت مجزا عمل کرده و به طور جداگانه در روابط کشورها نقش داشته باشند، می‌توانند بر فعال شدن سایر مولفه‌ها و متغیرهای علایق ژئوپلیتیک در روابط خارجی تاثیر داشته باشند. در شکل هشت ضلعی شماره یک به همراه خطوط داخل آن به خوبی این مساله نشان داده شده است.

شکل ۲) رابطه متقابل مولفه‌های هشت‌گانه علایق ژئوپلیتیکی

در این پژوهش برای نشان دادن تاثیرگذاری هر یک از متغیرهای ذکر شده به منظور تاکید بیشتر بر درستی یا نادرستی متغیرها تنها به بیان مصادیق و نمونه اکتفا نشد، بلکه از صاحب‌نظران و متخصصان این حوزه مطالعاتی نیز جهت تایید یا عدم تایید تاثیرگذاری شاخص‌های مذکور و نیز تعیین رتبه هر یک از متغیرها در قالب پرسشنامه‌ای نظرخواهی شد. جداول زیر مستخرج از یافته‌های میدانی این تحقیق می‌باشند که به صورت توزیع فراوانی متغیرها و میانگین آنها تهیه شده است.

متغیرهای مولفه جغرافیایی

جغرافیا کماکان از عناصر تاثیرگذار پایدار در سیاست و روابط خارجی کشورها به شمار می‌رود. □ در این پژوهش در بخش مولفه‌های جغرافیایی که ارتباط بسیار وثیقی با علایق ژئوپلیتیکی کشورها دارد تمامی سه متغیر از میانگین بالایی (۴ به بالا) برخوردار هستند. و تسلط و حاکمیت بر تنگه‌ها و آبراه‌های بین‌المللی و فضاهای استراتژیک از اهمیت خاصی برخوردار هستند که غالب پاسخگویان این مساله را تایید کردند.

جدول ۳) توزیع فراوانی متغیرهای مولفه جغرافیایی

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۴/۱۹	۳	۷	۱۸	۱۸	۶۱	دسترسی و کنترل منابع آب رودخانه‌ها در کشورهای مجاور
۴/۳۸	۰	۵	۱۷	۱۷	۶۸	تسلط و حاکمیت بر تنگه‌های بین‌المللی استراتژیکی و ترانزیتی
۴/۳۲	۰	۸	۱۴	۲۱	۶۴	فضای جغرافیایی مرتفع و مسلط بر کشور

متغیرهای مولفه علمی تکنولوژیک

لذا یکی از مهم‌ترین موتورهای پیشران توسعه جوامع، دانشگاه و مراکز آموزش عالی می‌باشند. این نهادها با به همراه داشتن کارکردهای چندگانه علمی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و... از مهم‌ترین پایگاه‌های رشد علم محسوب می‌شوند که در صورت مرتبط شدن با حوزه صنعت کشور می‌توانند باعث رشد، توسعه و پیشرفت اقتصاد جامعه و افزایش وزن ژئوپلیتیکی کشور در صحنه بین‌المللی شوند. همانطور که در جدول شماره □ اشاره شده است، مولفه‌های علمی از میانگین فراوانی بالایی برخوردار بودند که متغیر داشتن اقتصاد دانش بنیان با تکنولوژی برتر⁹ در بین سایر متغیرها جایگاه بالاتری را به خود اختصاص داده است.

جدول 4) توزیع فراوانی متغیرهای مولفه علمی تکنولوژیک

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۴/۰۶	۴	۴	۱۷	۳۹	۴۳	مرجعیت علمی در سطح منطقه و در مراتب بالاتر در سطح جهان
۳/۸۶	۲	۱۰	۳۰	۲۴	۴۱	میزبانی کنفرانس‌های معتبر علمی جهانی با حضور دانشمندان و متخصصان
۴/۲۴	۲	۶	۱۱	۳۳	۵۵	داشتن اقتصاد دانش بنیان و دارا بودن صنایع با تکنولوژی پیشرفته

متغیرهای مولفه ژئواکونومیکی

اقتصاد بعنوان یک موتور پیشران در توسعه روابط خارجی کشورها نقش بسزایی دارد که گاهی از آن به دیپلماسی اقتصادی هم تعبیر می‌شود. امروزه بسیاری از کشورها برای توسعه علائق ژئوپلیتیک خود در روابط دوجانبه و چند جانبه به بعد ژئواکونومیکی توجه ویژه‌ای دارند. در این پژوهش در بین مولفه‌های ژئواکونومیکی، تامین امنیت بندرگاه‌ها و مبادی ورودی و خروجی کشور، جذب سرمایه گذاران خارجی و حفظ ارزش پول ملی در برابر ارزهای بین‌المللی از جایگاه بالایی برخوردار بوده است.

جدول 5) توزیع فراوانی متغیرهای مولفه ژئواکونومیکی

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۴/۴۵	۰	۵	۱۰	۲۴	۶۸	تامین امنیت بندرگاه‌های و مسیرهای انتقال واردات و صادرات کشور
۴/۳۲	۰	۱۰	۶	۳۱	۶۰	تلاش برای جذب سرمایه گذاری خارجی و قرار داد با شرکت‌های بزرگ منطقه‌ای و جهانی
۳/۶۴	۵	۸	۳۵	۳۱	۲۸	پروژه‌های مشترک مرزی با همسایگان(بازارچه‌های مرزی)
۴/۰۸	۲	۹	۲۲	۱۹	۵۷	حفظ ارزش و اعتبار پول ملی در برابر ارزهای معتبر بین‌المللی

⁹ High Tec

۳/۷۸	۳	۷	۲۷	۴۳	۲۷	برداشت بیشتر منابع فسیلی از میداين مشترك و فلات قاره
------	---	---	----	----	----	--

متغيرهای مولفه‌های ژئواستراتژی

مولفه‌های ژئواستراتژی در توسعه و حفظ علايق ژئوپلیتیکی نقش ویژه‌ای دارند. نتایج متغيرهای ژئواستراتژی در این بخش پژوهش حاکی از آن است که ایجاد پایگاه نظامی، موشکی و ... و خروج قدرت‌های مداخله‌گر از منطقه مهم‌ترین علايق ژئوپلیتیکی کشورها در حوزه نظامی را به خود اختصاص داده است. از طرفی مسلح کردن و حمایت‌های مستشاری گروه‌های مقاومت پایین‌ترین رتبه را در خود جای داده است که خود حائز اهمیت است.

جدول 6) توزیع فراوانی متغيرهای مولفه ژئواستراتژی

میانگین	فراوانی					متغير
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۴/۲۸	۲	۶	۸	۳۵	۵۶	ایجاد پایگاه نظامی، موشکی، پهبادی، رادیویی و سایتهای اطلاعاتی
۴/۱	۰	۲	۳۱	۲۸	۴۶	خروج قدرت‌های مداخله‌گر از پیرامون کشور(غرب آسیا و خلیج فارس)
۳/۷۷	۲	۶	۳۵	۳۵	۲۹	عضویت در پیمانهای نظامی و امنیتی(ناتو،شورای همکاری خلیج فارس)
۴/۰۲	۲	۲	۲۶	۳۹	۳۸	انعقاد پیمان نامه‌های نظامی و خرید تسلیحات از قدرت‌های جهانی
۳/۷۳	۲	۵	۳۸	۳۷	۲۵	وارد کردن قدرت درجه یک جهانی و منطقه‌ای به منطقه ژئوپلیتیکی برای مقابله با قدرت روزافزون همسایه
۳/۱۹	۱۲	۱۰	۳۳	۴۸	۴	مسلح کردن و حمایت‌های مستشاری گروه‌های مقاومت برای مقابله با رقیب

متغيرهای مولفه سیاسی

شاخص‌هایی چون حکومت، دولت، ایدئولوژی، قانون اساسی، قوانین نهادی، این نامه‌ها، برنامه‌ها و سازوکارهای تصمیم‌گیری دموکراسی، احزاب، انتخابات و نظایر اینها از مهم‌ترین شاخصه‌های مولفه سیاست در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک به شمار می‌آیند (Hafeznia and Others, 2009: 127). همان‌طور که در جدول شماره □ به برجسته‌ترین مولفه‌های سیاسی علايق ژئوپلیتیکی اشاره شده است عضویت در سازمان‌های بین‌المللی تاثیرگذار، جزو مهم‌ترین علايق و احزاب سیاسی طرفدار و صدور ایدئولوژی سیاسی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۷) توزیع فراوانی متغيرهای مولفه سیاسی

میانگین	فراوانی					متغير
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۳/۷۱	۸	۷	۲۱	۴۱	۲۹	احزاب سیاسی طرفدار و اقلیت متجانس(قومی-مذهبی-زبانی) کشورهای دیگر
۳/۴۹	۱۰	۱۲	۲۸	۲۹	۲۸	صدور ایدئولوژی سیاسی و انقلابی و ارزش‌های مورد نظر به سایر کشورها

۴/۲۳	۲	۷	۱۲	۲۹	۵۷
------	---	---	----	----	----

متغیرهای مولفه‌های ژئوکالچری و اجتماعی - امنیتی

فرهنگ و و پیشینه تمدنی در روابط خارجی کشورهای نقش بسزایی دارد. همان گونه که در جدول شماره ۸ اشاره شده است، در بعد فرهنگی و اجتماعی متغیر رهبری یک سازه تمدنی بعنوان یکی از علائق ژئوپلیتیکی کشورها در روابط خارجی نقش بالاتری نسبت به سایر متغیرها را دارد.

جدول ۸: توزیع فراوانی متغیرهای مولفه ژئوکالچری و اجتماعی-امنیتی

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۳/۹۲	۷	۴	۲۴	۲۷	۴۵	رهبری یک سازه تمدنی (شیعه، سنی، عثمانی و...)
۳/۰۶	۸	۳۴	۲۲	۳۰	۱۳	هدایت و ترغیب مهاجران خارجی و اورگان بین‌المللی به کشور ثالث
۳/۴	۸	۶	۴۳	۳۵	۱۵	کنترل مرکز تولید و انتشار ناامنی (از قبیل مرکز تولید مواد مخدر)

متغیرهای مولفه فضای مجازی و رسانه‌ای

امروزه با گسترش جهانی شدن و انقلاب اطلاعاتی مرزهای واقعی کارکرد خود را کم رنگ‌تر کرده‌اند و حوزه سایبر و فضای مجازی و رسانه‌ای نقش زیادی در پیمودن مرزهای رسمی داشته‌اند. در این پژوهش متغیر شبکه‌های ماهواره‌ای و بازی‌های رایانه‌ای نقش بیشتر در توسعه علائق ژئوپلیتیک کشورها در روابط خارجی نسبت به سایر عوامل داشته‌اند که در جدول شماره ۹ هم این مساله حکایت از آن دارد.

جدول ۹: توزیع فراوانی متغیرهای مولفه فضای مجازی

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۳/۹۵	۲	۶	۲۹	۲۸	۴۲	گسترش شبکه‌های ارتباطی مخابراتی، اینترنتی
۳/۹۳	۳	۸	۲۴	۳۰	۴۲	ترغیب و جذب قومیت‌های و اقلیت‌های هم‌کیش در کشور همسایه از طریق شبکه‌های اجتماعی
۴/۲	۲	۲	۱۲	۴۷	۴۴	راه‌اندازی و افزایش تعداد شبکه‌های ماهواره‌ای و تولید فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای همسو با منافع ملی

متغیرهای مولفه اکولوژیکی

□ به دنبال تغییرات اقلیم و مساله ژئوپلیتیک اقلیمی مولفه‌های اکولوژیکی بعنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در روابط خارجی نقش ایفا می‌کند که در این پژوهش به عنوان یکی از مولفه‌های علائق ژئوپلیتیکی تاثیر گذار به آن اشاره شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که متغیرهای بارور سازی ابرهای باران زا و شیرین سازی آب‌های آزاد به ترتیب مهم‌ترین علائق ژئوپلیتیکی کشورها در حوزه اکولوژیکی می‌باشد. که جدول ۱۰ گویای این مساله می‌باشد.

جدول ۱۰) توزیع فراوانی متغیرهای مولفه اکولوژیکی

میانگین	فراوانی					متغیر
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۳/۹۷	۲	۱۰	۲۰	۳۲	۴۳	بارور سازی ابرها و تغییر مسیر آن جهت کاهش دوره خشکسالی در سرزمین خود
۳/۹۳	۴	۷	۲۴	۲۹	۴۳	شیرین سازی آبهای آزاد و انتقال آن به نواحی گرم و خشک
۳/۸۷	۳	۸	۲۲	۴۱	۳۳	انجام آزمایش‌های موشکی هسته و غیر هسته‌ای در مجاورت کشورهای همسایه

لازم به توضیح است در جداول توزیع فراوانی که در بخش‌های بالانمایش داده شد، در بررسی متغیرهای علائق ژئوپلیتیکی کشورها از دیدگاه پاسخگویان کلیه متغیرها با کسب نمرات بیش از ۳ دارای مطلوبیت می‌باشند.

آزمون فرضیات مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک

به منظور بررسی دقیق یافته‌های میدانی و جداول توزیع فراوانی از آزمون مرتبط با مولفه‌ها و نیز تعیین سطح معناداری آنها از آزمون T-Test استفاده شده است. در این آزمون میانگین ۳ به عنوان مبنای ارزیابی مولفه‌ها مدنظر قرار گرفته شده است که نتایج آن در جدول شماره ۱۱ نشان داده شده است.

جدول ۱۱) نتایج آزمون T-Test مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک

متغیر	مقدار آماره T	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	SIG	نتیجه آزمون فرضیات
سیاسی	۱۰/۳۳	۳/۸۱	۰/۸۱۴۱	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
جغرافیایی	۱۴/۷۰۷	۴/۲۹	۰/۹۱۱۵	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
ژئوآکونومیکی	۱۳/۸۱۲	۴/۰۶	۰/۷۹۰۸	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
ژئوکالچر و اجتماعی	۷/۵۱۷	۳/۶۶	۰/۹۱۳۱	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
ژئواستراتژیکی	۱۵/۹۷	۳/۹۸	۰/۶۳۵۷	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
فضای مجازی	۱۳/۷۴	۴/۰۳	۰/۷۷۶۴	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
علمی و تکنولوژیکی	۱۲/۲۱۷	۴/۰۵	۰/۸۹۱۵	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
اکولوژیکی	۱۲/۹۸	۳/۹۲	۰/۷۳۷۳	۱۰۶	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر

همان طور که در جدول ۱۱ نشان داده شده است؛ کلیه مولفه‌های هشتگانه، میانگین بالای ۳.۵ را به خود اختصاص داده‌اند که این مساله حاکی از نقش مهم این مولفه‌های هشتگانه علائق ژئوپلیتیک در روابط خارجی را دارند. ضمن این که فرضیه تاثیرگذاری مولفه‌های هشتگانه علائق ژئوپلیتیک در روابط خارجی تایید شدند.

در ادامه به منظور رتبه‌بندی و تعیین میزان اهمیت مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک کشورها از آزمون فریدمن استفاده شده است. مطابق نتایج جدول شماره ۱۲ و با توجه به کمتر بودن سطح معناداری از ۰/۰۵ می‌توان نتیجه گرفت از دیدگاه پاسخگویان این مولفه‌های از منظر اهمیت متفاوت می‌باشند.

جدول ۱۲) نتایج آزمون فریدمن

۱۰۷	تعداد
۷۰/۴۲۶	کای اسکوئر
۷	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

جدول ۱۳ اولویت و میزان اهمیت این مولفه‌ها را نشان می‌دهد. در این رتبه بندی مولفه جغرافیایی، رتبه اول را به خود اختصاص داده است و مولفه‌های علمی- تکنولوژیکی و ژئواکونومیکی به ترتیب در رتبه‌های بعد قرار گرفته‌اند. که این مساله نقش مهم علم و تکنولوژی و اقتصاد را در روابط خارجی نشان می‌دهد. از طرفی مولفه‌های سیاسی و ژئوکالچری در رتبه‌های هفتم و هشتم جای گرفته‌اند که حاکی از کاهش اهمیت آن‌ها نسبت به سایر مولفه‌ها می‌باشد.

جدول ۱۳) رتبه بندی مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک کشورها

مؤلفه	میانگین رتبه	درجه اهمیت
سیاسی	۴/۱۲	۶
جغرافیایی	۵/۸۸	۱
ژئواکونومیکی	۴/۷۹	۳
ژئوکالچری	۳/۵۶	۸
فضای مجازی و رسانه‌ای	۴/۵۳	۴
اکولوژیکی	۳/۸۲	۷
علمی و تکنولوژیک	۴/۹۰	۲
ژئواستراتژی	۴/۳۴	۵

براساس نتایج یافته‌های پژوهش، ابتدا مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک تاثیرگذار در روابط خارجی در هشت بعد: سیاسی، جغرافیایی، ژئواکونومیکی، ژئوکالچری و اجتماعی امنیتی، ژئواستراتژیکی، اکولوژیکی، فضای مجازی و رسانه‌ای و علمی-تکنولوژیکی تعریف عملیاتی شدند. سپس میزان تاثیر گذاری هر یک از متغیرهای با کمک آمار توصیفی بررسی گردید و در بخش بعدی با کمک آزمون T-Test اثرگذاری مولفه‌های سنجیده شد که نتایج حاکی از آن بود همه مولفه‌ها در روابط خارجی تاثیر داشتند. همچنین در بخش پایانی، این مولفه‌های تاثیرگذار در روابط خارجی کشورها رتبه بندی شدند، که فاکتورهای جغرافیایی، علمی و اقتصادی بیشترین تاثیرگذاری و

بالاترین رتبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. از سوی دیگر مولفه‌های ژئوکالچری، اکولوژیکی و سیاسی تاثیر کمتری نسبت به سایر مولفه‌ها داشته‌اند.

شکل شماره ۲- میزان تاثیرگذاری مولفه‌ها و متغیرهای علائق ژئوپلیتیکی ترسیم از نگارندگان

نتیجه گیری

علائق ژئوپلیتیک بعنوان یک مفهوم نوظهور امروزه در روابط خارجی کشورها نقش بسزایی به صورت پنهان و آشکار ایفا می‌کند. پیچیدگی روابط کشورها در همه‌ی عرصه‌ها ایجاب می‌کند، علائق ژئوپلیتیک هر کشور در سیاست خارجی براساس محیط بین‌المللی پی ریزی شود. لذا هر کشوری نیز اگر در این میان قصد دارد که در منطقه و سیستم بین‌المللی جایگاه بالاتری داشته باشد، باید با تکیه بر شناسایی دقیق علائق خود و سایر کشورها، مسیر مشخصی برای خود در پازل روابط بین‌الملل ترسیم نماید. هدف اصلی این پژوهش بررسی و واکاوی و میزان تاثیرگذاری مولفه‌های علائق ژئوپلیتیک در روابط کشورها بوده است و برخلاف سایر پژوهش‌ها تنها به میزان تاثیرگذاری یک یا چند مولفه در روابط خارجی کفایت نکرده بلکه به رتبه بندی آنها هم توجه کرده است. که نتایج حاکی از آن بود که مولفه‌های هشت گانه علائق ژئوپلیتیک در روابط خارجی نقش بسزایی دارند به گونه‌ای که فاکتورهای جغرافیایی، علمی و اقتصادی بیشترین تاثیرگذاری و مولفه‌هایی از قبیل اکولوژیکی و ژئوکالچری تاثیر کمتری نسبت به سایر مولفه‌ها داشته‌اند. در پایان می‌توان گفت با شناسایی و تحلیل و تبیین موشکافانه علائق ژئوپلیتیک در روابط خارجی با سایر کشورها میتوان با دید واقع‌بینانه نقش آفرینی رقبای مزاحم

را محدود کرده و با تدوین خط و مشی‌ها و کدهای ژئوپلیتیکی به صورت حقیقی و کارکردهای واقعی، علایق ژئوپلیتیکی صحیح و عملیاتی را برای نقش‌آفرینی کشور پرورش داد. همچنین با استفاده از فرصت‌های بنیادین و پایدار ژئوپلیتیکی و با همسو کردن تلاش‌ها در برنامه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دفاعی - امنیتی زمینه را برای افزایش منافع ملی و وزن ژئوپلیتیکی کشور در سطوح منطقه‌ای و جهانی را فراهم کرد.

تشکر و قدردانی:

از معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه تربیت مدرس به سبب حمایت‌های علمی - مادی - معنوی در انجام رساله دکتری کمال تشکر و قدردانی را داریم.

کتابنامه

1. Abbasi, I. (2012). The local geopolitical & geo-economic factors in extension of iran & afghanistan bilateral relations. *Geopolitics quarterly*.3(27).182-215[In Persian]
2. Afsharian R. Athari S.(201۶). Explaining Iran-US Relations in Imam Khomeini's Foreign Policy Discourse. *Political and international scientific and research quarterly* . 23(7).117-151. [In Persian].
3. Afzali,R, kiani, V.(2013). The qualitative assessment and evaluation of iran's foreign relations in the fourth development plan. *Journal of the marco and strategic policies*.1(1).105-136. [In Persian].
4. Akhavan Kazemi, M., & Azizi, M. (2010). Iranian Geoculture in The Indian Continent Geographical Space Of Iranian Cultural And Civilization Influence. *Journal of National Studies*.11(3). 73-100. [In Persian].
5. Barrinha A., & Renard T. (2017). Cyber-diplomacy: the making of an international society in the digital age. *Global Affairs*.5(3).1-12
6. Bashirieh, H. (2003). Teaching political knowledge. Iran, Tehran: Contemporary View Publishing.
7. Bazgard, M.T., Hafeznia, M.R., Mousavi Shafae, S.M., & Koulaei, E. (2019). Geopolitical Factors of Conflict between the Superpowers during Post-Cold War Era. *Journal of Geographical Researches*, 34(4). 471-482. [In Persian].
8. Bellamy, F. (2006). The New Geopolitics of Empire. *Monthly Review journal*, 27(8), 1-18.
9. Bojang, A.S. (2018). The Study of Foreign Policy in International Relations. *Journal of Political Sciences & Public Affairs*. 6(4). 2-9. Doi:10.4172/2332-0761.1000337
10. Braden, K., & Shelley, F. (2000). *Engaging Geopolitics*, London,
11. Crabb .V.C., Antizzo G., & Saredidine. S. Leila,(2000), *Congress and the Foreign Policy Process: Modes of Legislative Behavior*, Political Traditions in Foreign Policy. US, Louisiana State University Press.
12. Etaat, J., Zaki, Y., & Karimi, H.(2019). The Impact of Nile Hydropolitics on Geopolitical Relations between Egypt, Sudan, and Ethiopia: With a Focus on the Renaissance Dam. *Research Political Geography*, 3(4).pp39-68. [In Persian].

13. Ezzati, E. (2017). *Geostrategy and the 21st century Ezzatullah*. Iran, Tehran: SAMT Publisher.[In Persian].
14. Goodman, J.(2006). In the Wider View?: The Geostrategic Determinants of Counterinsurgency Strategy and Adaptation, Evidence from the Arab and Jewish Rebellions in the Palestine Mandate. *Journal of Security Studies*.5(3).162-198
15. Hafeznia M.R. (2015). A New Approach to the History of Political Geography in the World. *International Quarterly of Geopolitics*. 10(1). 1-36. [In Persian].
16. Hafeznia M.R. (2017). *Principles and concept of Geopolitics*. Iran, Mashhad: Papoli Publications.[In Persian].
17. Hafeznia M.R., & Roumina, E. (2017). The Impact of Geopolitical Interests of Iran and Saudi Arabia on Regional Challenges in Southwest Asia. *Journal of Geographical Researches*. 10(2). 215-238.[In Persian].
18. Hafeznia M.R., Shams Dolat Abadi, M., & Afshordi, M.H. (2007). Iran's Interests in Central Asia and the Existing Opportunities. *International Quarterly of Geopolitics*. 9(3). 78-119. [In Persian].
19. Hafeznia, M.R., Ghaderi Hajat, M., & Ahmadipour, Z. (2009). Indicating the components of politics and space in political geography. *Human Geography Research*, 8(72). 121-134. [In Persian].
20. Heidari, Gh. (2005). Cultural geopolitics or geoculture. *Journal Geopolitics*, 4(1).93-116. [In Persian].
21. Hughes, M., & Morgan, R.E. (2007). Deconstructing the relationship between entrepreneurial orientation and business performance at the embryonic stage of firm growth. *Industrial Marketing Management*, 36(4), 651-661.
22. Khalili, M. (2008). Islamic consultative assembly and foreign relations. *Research letter of political science*.2(10). 69-95. [In Persian].
23. Krige J., & Barth K. (2006). Global Power Knowledge:Science and Technology in International Affairs. *The History of Science Society*, 21(1), 1-22.
24. Mirheidar D., & Hamidinia, H. (2006). Methodology and Concepts in Political Geography and International Relation: A Comparative Study. *International Quarterly of Geopolitics* .2(1). 1-41. [In Persian].
25. OTuathail, G., Dalby S., & Routledge P. (2011). *The Geopolitics Reader*. UK, London: Rutledge.
26. Puheloinen, A. (1999). *Russia's Geopolitical Interests in The Baltic Area*. Helsinki: National Defence College.
27. Qawam, A.A. (2005). *Principles of Foreign Policy and International Policy*. Iran, Tehran: SAMT Publications. [In Persian].
28. Tabatabaei, S.M.,& Jouybari, M. (2015). Pattern Of Formation Of Foreign Relations In The Islamic Republic Of Iran Since Bazargan Period To Khatami Period (1978-2005). *Political And International Scientific And Research Quarterly*. 7(24). 35-64. [In Persian].
29. Takhshid, MR., Arghavani, F., & Ismaili, M. (2011), Capacity Building to Promote National Interests: Afghanistan; Areas of conflict or cooperation between Iran and the United States. *Quarterly of Political and International*. 26(3).147-173. [In Persian].
30. Toffler, A, (1980). *The Third Wave*. United States and Canada: Bantam Book.
31. Weiss, C. (2005). Science, technology and international relations. *Technology in Society*. 27(3). 295-313.
32. Zibakalam S.,& Goodarzi M.(2013). Turkish and iranian foreign policy in central asia (feasibility study strategic relations between the two countries based on comparative model). *Studies of international relations journal*. 21(6).165-195.[In Persian].